

ARTIKKELI

Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys ja nykyaika

Visa Helenius

Turun yliopisto

Abstrakti

Artikkelissa selvennetään roomalaisen Titus Lucretius Caruksen kuolemanpelkoa koskevaa näkemystä ja sen taustatekijöitä. Artikkelissa tarkastellaan myös sitä, millaisia yhteyksiä Lucretiuksen näkemys ja nykyaika jakavat.

Lucretiuksen näkemys on merkittävä, koska hän tarkastelee kuolemanpelkoa seikkaperäisesti, selvien esimerkkien kautta ja länsimaisen kulttuurin varhaisessa vaiheessa. Lucretiuksen mukaan kuolemanpelkoon ovat yhteydessä muun muassa ahneus, kunnianhimo, kateus ja pienten lasten pimeänpelkoon verrattavissa oleva Manalan kammo. Viimeksi mainittu, Manala, tuntuu edustavan hänelle aikansa yleistä käsitystä tuonpuoleisuudesta. Kuolemanpelon voittamiseksi Lucretius esittää oman, epikurolaisuuteen perustuvan oppinsa: elämää haittaava kuolemanpelko on perusteetonta ja irrationaalista, koska - ihmisen koostuessa materiaalisista atomeista - kuolema on sellainen yhteen liittyneiden atomien purkautumistapahtuma, joka päättää ruumiin toiminnot ja tietoisuuden. Näin kuolemanjälkeistä elämää ei voi olla eikä kuolemaa tarvitse pelätä.

Artikkeli on kvalitatiivinen ja tulkitseva analyysi. Artikkelin menetit ovat argumentaatioanalyysi, kontekstualisointi, käsiteanalyysi ja lähiluku. Tulokset ovat seuraavat: (i) Lucretiuksen näkemys on kattava sen käsitellessä kuolemanpelon ilmiötä monipuolisesti. (ii) Lucretiuksen näkemyksen ja nykykäsitysten yhteyksien tutkiminen paljastaa kiinnostavia kytköksiä psykologian, sosiologisen tutkimuksen ja kuolemapositiivisuus-liikkeen kanssa.

Johdanto

Kuolemanpelko on ihmiselle tyypillinen asia: kuolevaisuutensa tajuava ihminen kokee usein tulevaisuudessa odottavan kuolemansa ahdistavaksi, pelottavaksi tai jopa kauhua aiheuttavaksi asiaksi. Kuolemanpelon syntyminen saattaa olla yhteydessä esimerkiksi väärin tai puutteellisesti elettyyn elämään, elämän merkityksettömyyden tunteeseen tai kuolemanjälkeisen olemassaolon ajatuksiin. Seurauksena kuolemanpelko esiintyy monin tavoin kulttuurissa.

Roomalaisen filosofin ja runoilijan Titus Lucretius Caruksen teos *De rerum natura*¹ tarjoaa varhaisen näkökulman kuolemanpelkoon. Lucretiuksen mukaan kuolema, kuten kaikki muu olemassa oleva, perustuu materiaalisten atomien toimintaan. Tarkemmin sanottuna kuolema on sellainen atomien toimintaan liittyvä tapahtuma, jossa jonkin elävän kokonaisuuden, kuten ihmisen, koossapitävät voimat loppuvat; elävä kokonaisuus hajoaa, koska sen muodostavat atomit erkaantuvat toistensa läheisyydestä. Lucretius pitää kuolemaa luonnollisena asiana.² Hänen mukaansa kuolemanpelkoa kuitenkin ilmenee, koska ihmiset pitävät kuolemanjälkeistä elämää virheellisesti mahdollisena. Erityisesti uskonnollis-mytologisia kuvitelmia Lucretius pitää kuolemanpelkoa aiheuttavina haitallisina ilmiöinä.

Lucretiuksen näkemyksen muotoutumiseen on vaikuttanut erityisesti kaksi taustatekijää, epikurolaisuus ja Rooman tasavallan loppuaika. Lucretiuksen näkemys perustuu olennaisesti epikurolaisuuteen, mutta samalla osa Lucretiuksen ajatuksista ja väitteistä on yhteydessä vallinneisiin yhteiskunnallisiin oloihin.

Lucretiuksen näkemyksellä on myös kiinnostavia yhteyksiä nykyaikaan. Selvitys paljastaa, miten hänen näkemyksensä on yhteydessä nykypsykologiaan, sosiologiseen tutkimukseen ja kuolemapositiivisuus-liikkeeseen.

¹ *De rerum naturan* kolmanteen kirjaan liittyen olen käyttänyt Edward Kenneyn editiota (Titus Lucretius Carus 1971). Teoksen muihin kirjoihin liittyen olen käyttänyt Cyril Baileyn editiota (Titus Lucretius Carus 1950). *De rerum naturan* sisältöön yleisesti viitattaessa käytän konventionaalista tapaa: Lucr. (kirja), (säe). Muissa tapauksissa käytetty editio on mainittu.

² Ks. esim. Lucr. 1.50–61; 3.931–971; 3.1071–1075.

Artikkelin tutkimuskysymykset ovat: (i) Millaisena Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys näyttäytyy argumentaatioanalyysin, kontekstualisoinnin ja lähiluvun perusteella? (ii) Millaisia yhteyksiä Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevalla näkemyksellä on nykyaikaan? Artikkelin on kvalitatiivinen ja tulkitseva analyysi. Sen metodit ovat argumentaatioanalyysi, kontekstualisointi, käsiteanalyysi ja lähiluku. Kontekstualisoinnin avulla Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevan käsityksen taustatekijöitä voidaan eritellä ja selventää. Käytetyn lähiluvun muoto on kontekstuaalinen lähiluku. (Pöysä 2015, 26–33.) Tämän metodin avulla *De rerum naturan* kuolemanpelkoa koskevaa osuutta tutkitaan merkitysjärjestelmän kokonaisuutena. Metodi sisältää analyysin, sulkeuman rekisteröinnin ja tulkinnan.³

Antiikin materialismia roomalaisittain

Lucretius-tutkimuksen eräs mielenkiintoinen piirre on, että Lucretius on henkilönä tuntematon.⁴ Varmuudella tiedetään vain, että hän eli 1. vuosisadan eaa. alkupuolella ja että hän on kirjoittanut *De rerum natura* -teoksen. (Bailey 1950b, 1; Sedley 2018, 1. kappale, 1. luku.)

Lucretius eli Roomassa. Tuon ajan Rooma oli monien myllerrysten kourissa. Pääsyy tälle oli se, että Rooman tasavallan aika oli päättymässä. Murrosaikaan sisältyi esimerkiksi vuosien 49–45 eaa. välisenä aikana käyty sisällisota, joka johti Julius Caesarin diktaattoriuuteen. Caesarin yksinvaltius loi puolestaan Rooman keisarivallalle.

Rooman tasavallan päättymiseen johtaneet syyt ja yksityiskohdat ovat aiheuttaneet historioitsijoiden keskuudessa erimielisyyksiä ja erilaisia tulkintoja. (Beard ja Crawford

³ Olen kiitollinen palautteesta, jonka sain *Death In Theory*-työpajan esitelmälleni (Turun yliopisto, 17.5.2019). Kiitän erityisesti Tiina Mahlamäkeä lähiluvun metodiikkaa ja lähteitä koskevista huomioista. Olen niin ikään kiitollinen palautteesta, jonka sain Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura ry:n esitelmälleni (Tieteiden talo, 21.10.2019). Kiitän erityisesti Kaarina Koskea suremiseen liittyvistä huomioista. Lisäksi kiitän Jyri Vaahteraa artikkeliin liittyvien lähteiden toimittamisesta, Minna Luomala englannin kieleen liittyvistä huomioista ja kahta anonymia vertaisarvioijaa sekä Timo Uotista hyödyllisestä palautteesta. Omat käännökseni on mainittu käännöksen yhteydessä. Muussa tapauksessa kääntäjä selviää kirjallisuusluettelosta.

⁴ Lucretiuksen kirjailijapersonasta ja ajattelun luonteesta ks. esim. Bailey 1950b, 12–18; Bailey 1986; Wormell 1986.

1985, 1 ja 2.) Esimerkiksi viime vuosina tutkijat ovat painottaneet poliittisen elämän säännönmukaisuutta tuona aikana. Rooman tasavallan loppuaikaa koskevan kriisin, josta kärsivät erityisesti Rooman heikompiosaiset ja maalaisväestö, laajuutta ja voimakkuutta ei kuitenkaan tule vähätellä. (Von Ungern-Sternberg 2004, 106.)

Lucretiuksen *De rerum natura* on säilynyt täydellisenä. (Sedley 2018, johdantoluku.) Teos koostuu kuudesta kirjasta, jotka voidaan jakaa kolmeen pääteemaan seuraavasti: kaksi ensimmäistä kirjaa käsittelevät atomioppia, kaksi seuraavaa ihmistä ominaisuuksineen ja kaksi viimeistä maailmankaikkeutta ja maapallon ilmiöitä.

De rerum naturan ja Rooman tasavallan levottoman loppuajan suhde on mielenkiintoinen. Murrosaika on otaksuttavasti vaikuttanut teoksen syntyyn ja sisällön muotoutumiseen. On muun muassa esitetty, että *De rerum natura* on tarkoitettu määrittelemään uudelleen roomalaisia perinteisiä hyveitä ja arvoja (Minyard 1985, 69 ja 70), että se hyökkää sekä suoraan että epäsuorasti roomalaisen kulttuurin perinteitä kohtaan (Beard ja Crawford 1985, 23) ja että se kyseenalaistaa tuon ajan sivistysvaltion idean keskeisimpiä perusteita (Schiesaro 2007, 57). *De rerum naturan* sisältämät ajatukset sodankäynnistä, kuolemasta ja hävityksestä⁵ saattavat puolestaan kertoa tekijänsä turvallisuudentunteen heikentymisestä. Myös Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys on palautettavissa osin henkilökohtaiseksi kysymykseksi. Tällöin pohditaan, missä määrin näkemys peilaa tekijänsä kokemusmaailmaa.

Lucretius seuraa ajattelussaan Kreikassa vaikuttaneen Epikuroksen (341–270 eaa.) perustaman koulukunnan filosofiaa eli epikurolaisuutta,⁶ joka puolestaan perustuu Demokritoksen (n. 460–370 eaa.) atomismiin. (Thesleff ja Sihvola 1994, 289.) Epikurolaisuuden keskeisiä oletuksia ovat kuolemanjälkeisen olemassaolon kieltäminen, atomistiseen ontologiaan sitoutuminen ja rationaalisen hedonismin kannattaminen. Epikurolaisuuden keskeisiä teesejä ovat seuraavat: jumalaa ja kuolemaa ei tarvitse pelätä; olevainen koostuu atomeista; nautinto on vastavuoroinen

⁵ Lucretius käsittelee kuolemaa *De rerum naturan* kolmannessa, sodankäyntiä viidennessä ja ruttoepidemiaa sekä yhteiskunnan romahtamista kuudennessa kirjassa.

⁶ Lucretiuksen ja epikurolaisuuden suhteesta ks. esim. Asmis 2017; Boyancé 1963; Warren 2007.

järkevyydelle, hyveellisyydelle ja oikeudenmukaisuudelle.⁷ Lucretiuksen ja epikurolaisuuden suhteeseen liittyen on kuitenkin epäselvää, mitkä ovat olleet Lucretiuksen epikurolaisuutta koskevat lähteet. (Rawson 1985, 285.) On esimerkiksi mahdollista se, että Lucretius edustaa omalaatuista ja hyvin itsenäistä roomalaista epikurolaisuutta.

De rerum natura on laadittu runomittaan, tarkemmin sanottuna daktyyliseen heksametriin. Edward Kenney esittää, että Lucretius on valinnut ajatustensa välittäjäksi runomuodon, koska on kokenut tämän parhaimmaksi vaihtoehdoksi. (Kenney 2007, 94.) Toisaalta runomitan takia Lucretius ei esimerkiksi voi käyttää keskeisiä käsitteitä täysin eksplisiittisesti ja yhdenmukaisesti, mikä hankaloittaa hänen ymmärtämistään. Elaine Fanthamin mukaan Lucretius pitää itseään *De rerum naturassa* jopa kahden suuruuden, itse Homeroksen (n. 700-luku eaa.) ja roomalaisen Enniuksen (n. 239–169 eaa.), seuraajana. (Fantham 2004, 282.) Monica Gale kuitenkin huomauttaa, että tutkijat ovat olleet erimielisiä Lucretiuksen suhteesta aiempaan runouteen. Gale itse ajattelee, että Lucretius on ollut erityisen tietoinen monista erilaisista runoperinteistä ja *De rerum natura* on siten sekä aiemman runoperinteen kritiikki että kreikkalais-roomalaisen kirjallisuuskaanonin kulminaatio. (Gale 2007, 74.)

Atomistinen ontologia on *De rerum naturan* filosofian lähtökohta: tyhjiydessä⁸ liikkuvat aineelliset atomit, jotka ovat ikuisia ja joita on loputon määrä, muodostavat kaiken olemassa olevan. Näin olevainen taivaankappaleineen, eläimineen ja ihmisineen koostuu vain ja ainoastaan atomeista.⁹ Atomien olemassaoloon ei kuitenkaan ole erityistä syytä eivätkä ne pyri mihinkään päämäärään. Lucretiuksen materialistinen ihmiskäsitys seuraa edellisestä: ihmiskeho, mieli ja ajattelu ovat poikkeuksetta aineellisia ilmiöitä. Lucretiuksen mukaan elävään ihmiseen sisältyy ajatteluun kykenevä

⁷ Demokritoksen ja Epikuroksen ajatteluista suomeksi ks. Demokritos ja Epikuros 2006.

⁸ Lat. *inane*: tyhjä tila; tyhjiys.

⁹ Lucretiuksen mukaan lajit ovat muuttumattomia. Vaikka atomeja on loputon määrä (Lucr. 2.522–568), atomien muotojen lukumäärä on rajallinen (Lucr. 2.478–521). Tämän seurauksena vain tietyt atomiyhdistelmät, joista eliölajit seuraavat, ovat mahdollisia. Lajit eivät voi myöskään kehittyä. (Lucr. 2.700–729.)

ja rinnassa sijaitseva *animus*¹⁰ sekä *anima*¹¹, joka on tietty elinvoiman periaate ja joka sijaitsee ympäri kehoa. (Lucr. 3.94–135.)¹²

Kuolemasta ja kuolemanpelosta

Kuolema ja kuolemanpelko ovat *De rerum naturan* keskeisiä teemoja. Ennen näiden aiheiden käsittelyä on kuitenkin syytä selvittää sitä, miten kuolema ja kuolemanpelko ymmärretään nykyaikana, miten kuolemanpelko esiintyi antiikissa ja miten epikurolaisuus suhtautuu kuolemaan ja kuolemanpelkoon.

Millaisia filosofisia kysymyksiä kuolemaan liittyy? Eräitä keskeisiä ovat seuraavat: Miten kuolema määritellään?¹³ Onko kuolema paha asia? Onko ihmisellä velvoitteita kuolleita kohtaan? Tuleeko rikoksesta rangaista kuolemalla? Onko itsemurha tai eutanasia moraalisesti väärin? (Rantanen ja Räikkä 2014, luku ”Kuoleman filosofian kysymyksiä”.)

Kuolemaa on pidetty usein pahana asiana. Klassikkokirjoituksessaan *Death* Thomas Nagel kuitenkin esittää kuoleman olevan ihmiselle haitallinen tai paha asia ainoastaan siinä mielessä, että se riistää jotakin ihmiseltä. Kuolema nimittäin riistää kaiken sen hyvän, mitä jäljellejäänyt elämä olisi saattanut sisältää. (Nagel 1979, 1 ja 2.). Nagelin käsityksen perusteella kuolema ei ole itsessään paha asia, vaan se on jotakin, jota voidaan pitää luonnollisena asiana.

Nykyaikana kuolema ymmärretään usein biologisena ilmiönä: kuolemme, koska solumme kuolevat. Tarkemmin sanottuna solumme kuolevat joko apoptoosin avulla, jolloin solun kuolema on sisäinen eli ohjelmoitu, tai nekroosin avulla, jolloin solun kuoleman aiheuttaa jokin ulkoinen tekijä. (Clark 1996, 29, 30, ja 35.) Eliön kuolema

¹⁰ Suom. henki; järki; mieli.

¹¹ Suom. elollisuus; (elon) henkäys.

¹² *Animus* koostuu hyvin hienojakoisista ja nopeista atomeista. (Lucr. 3.176–202.) *Anima* koostuu neljästä sielunaineesta, jotka ovat lämpö (lat. *calor*), tuuli (lat. *aura*), ilma (lat. *aer*) ja nimetön (lat. ”east omnino nominis experts”, Lucr. 3.242: se on täysin vailla nimeä, käännöns V.H.). (Lucr. 3.231–257.)

¹³ On huomattava, että myös elämän määrittelyminen on haasteellista. (Luper 2019, alaluku ”Life and Death”.)

vaatii kuitenkin laajamittaisempaa solujen tai solukon kuolemaa. Toisin sanoen yksittäiset solukuolemat eivät johda eliön kuolemaan. Kuolema on usein myös prosessi, jossa solut, solukot ja eliön elimet lopettavat toimintansa eriaikaisesti.

Lucretiuksen kuolemaa koskevaa käsitystä voi pitää jossain määrin edellisen käsityksen varhaisena mutta karkeana hahmotelmana. Lucretius selittää kuoleman, atomien yhteenliittymien purkautumisen, seuraavasti: ”Kuolema¹⁴ ei sillä tavalla tuhoa olioita, että se tuhoaisi materian kappaleet¹⁵, vaan se hajottaa niiltä yhteyden[.]”¹⁶ (Lucr. 2.1002 ja 1003.) Atomien yhteenliittymien purkautuminen on täten kuoleman välttämätön ehto. Lisäksi kuolema koskee vain biologisia kokonaisuuksia, koska atomien olemassaolo jatkuu eliön kuoleman jälkeen. Lucretius kuitenkin huomauttaa, että ihminen voi menettää ruumiinosiaan ilman, että seurauksena on kuolema. (Lucr. 3.396–406.) Tällöin kuollut ruumiinosa menettää *animansa* eli elinvoimansa. Lucretiuksen edelliset ajatukset ovat yhteensopivia solukuolemaa koskevan nykytiedon kanssa.

Mitä kuolemanpelko on? Nykypsykologiassa kuolemanpelko, jota kutsutaan myös tanatofobiaksi¹⁷, määritellään kohtuuttomaksi ja pitkittyneeksi henkilön omaa kuolemaa koskevaksi peloksi. Kuolemanpelkoa ei luokitella erilliseksi mielenterveyden häiriöksi. Kuolemanpelon syystä on olemassa erilaisia teorioita. Kuolemanpelko esiintyy usein erilaisten mielenterveyden häiriöiden, erityisesti ahdistuneisuushäiriön, kanssa. Kuolemanpelkoon voi liittyä kuolemaa koskevan pelon ohella esimerkiksi sairaudenpelko, elämänilon menetys, kuoleman alituinen murehtiminen, pakkotarkastustoiminnot, kuten ruumiinoinereiden alituinen etsiminen, tai pakkomielle terveyttä koskeviin asioihin, kuten horjumaton usko terveystuokien hyötyyn. (Furer *et al.* 2007, 3 ja 4; Milosevic 2015, 371 ja 372.)

¹⁴ Lat. *mors*: kuolema.

¹⁵ (i) Lat. *materia*: materia; aine; substanssi; *corpora*: kappale; keho; kokonaisuus. (ii) Ko. ilmaus viittaa atomeihin. Atomien pääominaisuudet ovat tiiviys, ikuisuus, jakamattomuus ja muuttumattomuus. Lisäksi atomit koostuvat pienemmistä osista, jotka ovat atomin äärimmäisiä pisteitä (lat. *extremum cacumen*). (Lucr. 1.483–634.)

¹⁶ Käännös V. H. Lat. ”nec sic interemit mors res ut materiai corpora conficiat, sed coetum dissipat ollis”.

¹⁷ Vrt. kreik. θάνατος (*thanatos*): kuolema; φόβος (*phobos*): pelko; kauhu.

Kuolemanpelkoa koskevassa tutkimuksessa on saatu seuraavanlaisia tuloksia: (i) Vaikka yleinen eli haitattomampi kuolemanpelko on melko yleistä, haitallinen kuolemanpelko ei ole kovin yleistä. Erään laajan tutkimuksen osallistujista noin 4 prosenttia raportoi olevansa paljon enemmän ja noin 10 prosenttia hieman enemmän huolissaan omasta kuolemastaan kuin muut. (Milosevic 2015, 371 ja 372.) Toisessa tutkimuksessa 16 prosenttia osallistujista raportoi kokevansa kuolemanpelkoa ja 3.3 prosenttia voimakasta kuolemanpelkoa. (Furer *et al.* 2007, 147.) (ii) Naiset kokevat kuolemanpelkoa enemmän. (iii) Iän on havaittu laskevan kuolemanpelon esiintyvyyttä. (iv) Korkeampi sosioekonominen status ja vakaat perhesuhteet ovat yhteydessä kuolemanpelon pienempään esiintyvyyteen. (v) Voimakkaampi uskonnollinen vakaumus ja uskonnon harjoittaminen eivät näytä vähentävän kuolemanpelon esiintyvyyttä. Toisaalta uskonnollisen vakaumuksen ja kuolemanpelon yhteys on monimutkainen, koska uskonnollisuuden laatu voi joko lisätä tai laskea kuolemanpelon esiintyvyyttä. (Furer *et al.* 2007, 148 ja 149; Milosevic 2015, 371 ja 372.)

Miten yleistä kuolemanpelko on ollut antiikin aikana? Kuolemanpelko vaikuttaa lähtökohtaisesti universaalilta: siellä missä on ajattelua ja tietoisuus kuolemasta, on myös kuolemaan liittyvä ahdistus ja pelko. William R. Clark kiteyttää edellisen hyvin:

Kaikista maapallolla elävistä olennoista yksin ihminen tietää jonakin päivänä kuolevansa. Se on tuskallinen tieto. Valtaosan historiastaan tietoisena lajina ihminen on laatinut kokonaisia uskomusjärjestelmiä tuon yhden ainoan tosiseikan hyväksymiseksi tai kieltämiseksi. Mikään ihmisen kulttuuri ei ohita tietoisuutta kuolemasta. [...] Kuolema on aihe, joka yhtä aikaa pelottaa ja kiehtoo meitä. Tämän pelon ja viehtymyksen ymmärtäminen on tärkeä osa ihmisen psykologiaa. (Clark 1998, 9.)

Ei liene vaikeaa olla samaa mieltä edellisen kanssa. On nimittäin hankala kuvitella sellaista ihmisryhmää, joka ei tiedostaisi lainkaan kuolevaisuuttansa tavanomaisesta havainto- ja ajattelukyvyystään huolimatta. Edelleen mikäli kuolema tiedostetaan,

eriasteinen pelko kytkeytyy tähän väistämättä, koska kuolemassa on kyse muun muassa elämän vastakohdasta, lopullisuudesta ja kokemuksen yli menevästä asiasta. Näin voidaan pitää varmana sitä, että myös antiikin ihmiset ovat kokeneet kuolemanpelkoa.

Kysymykseen kuolemanpelon yleisyydestä antiikissa on kuitenkin hankalampaa antaa täsmällisempää vastausta kolmen syyn takia. Ensimmäiseksi kaikesta antiikin aikana kirjoitetusta ja levitetystä kirjallisuudesta on säilynyt murto-osa. (Di Mariano 2010, 127.) Muun muassa kadonnut historiankirjoitus ja filosofinen kirjallisuus ovat sisältäneet eriasteista tietoa kuolemaan ja kuolemanpelkoon liittyvistä käsityksistä. Esimerkiksi suurin osa kuolemaa ja kuolemanpelkoa perusteellisemmin käsittelevän Epikuroksen kirjoittamasta 300 kääröstä on kadonnut. Hänen omia kirjoituksiaan koskevat tietomme perustuvat muutamiin fragmentteihin, kolmeen johdanto-osaan ja yhteen maksiimikokoelmaan. (Brunschwig ja Sedley 2003, 155.) Toiseksi kuolemanpelon laajempaa esiintyvyyttä ei oletettavasti ole dokumentoitu antiikissa systemaattisesti. Kuolemaa ja kuolemanpelkoa koskevaa tietoa on onneksi säilynyt. Muun muassa varhaiset kreikkalaiset pitivät kuolemanjälkeistä mainettaan erityisen tärkeänä sosiaalisen ryhmänsä sisällä. He myös kokivat kuoleman luonnolliseksi. Kuolemanjälkeistä elämää tai sen pohdintaa ei pidetty tärkeänä. Tällainen asenne käy hyvin ilmi Homeroksen *Iliasta*, jossa nuoruuden sankarillinen kuolema on keskeinen ihanne. (Bremmer 1994, 97 ja 101.) Kolmanneksi historioitsijat ovat vasta 1900-luvun lopulla alkaneet kiinnittää huomiota kuoleman historiaan. Kuolemaa on aiemmin pidetty usein itsestään selvänä asiana, jota ei tarvitse tutkia. (Bremmer 1994, 94.) Viime vuosikymmeninä muun muassa filosofiassa, klassillisessa filologiassa ja historiantutkimuksessa on ilmestynyt kuolemaa ja kuolemanpelkoa koskevia keskeisiä tutkimuksia.¹⁸

¹⁸ Kuoleman filosofiasta suomeksi ks. esim. Kuiskinen ja Pihlström 2002; Rantanen ja Räikkä 2014. Kuoleman filosofiasta englanniksi ks. esim. Luper, 2019; Nagel 1979. Kuolemasta ja kuolemanpelosta antiikissa ks. esim. Bremer, van den Hout ja Peters 1994; Segal 1990; Warren 2004.

Epikuroksen kuolemanpelkoa koskevaa käsitystä on luonnehdittava, koska Lucretius rakentaa näkemyksensä epikurolaisuuden avulla. Epikuroksen ajatukset kuolemaa ja kuolemanpelon mielettömyyttä koskien käyvät ilmi seuraavasta:

On mieletöntä pelätä kuolemaa. Eihän kuolema aiheuta tuskaa tällä hetkellä, vaan vasta tulevaisuudessa. Ja mikä ei vaivaa tällä hetkellä, saa aikaan vain perusteetonta ahdistusta kun sitä odottaa.

Onnettomuuksista kauhein, kuolema, ei merkitse meille mitään, koska kun olemme elossa, ei kuolema ole meissä; kun kuolema on tullut, meitä ei enää ole. [...]

Ihmisten enemmistö pelkää kuolemaa, koska pitää sitä suurimpana onnettomuutena; toisaalta monet valitsevat kuoleman paetakseen elämän kauheutta.

Mutta viisas ihminen ei torju elämää eikä pelkää kuolemaa. Elämä ei ole hänelle uhka eikä hänestä olemattomuus ole paha asia. (Epikuros 2006, 60.)

Epikuroksen mukaan kuolemaa ei tule pelätä, koska kuolema ei kosketa ihmistä. Näin kuolema ei merkitse ihmiselle mitään. Kuolema ja elämä ovat täten toisensa poissulkevat asiat.

Epikuroksen näkemystä on tutkittu¹⁹ ja kyseenalaistettu²⁰. Voidaan esimerkiksi kysyä kriittisesti, että onko uskottavaa ajatella, että kuolemansairas ihminen voi poistaa useimmissa tapauksissa kuolemanpelkonsa Epikuroksen näkemyksen mukaisesti uskomalla, että elämä ja kuolema ovat toisensa poissulkevat vastakohtat. On

¹⁹ Esimerkiksi Emily Austin esittää, että Epikuros ei lopulta pidä kaikkea kuolemanpelkoa irrationaalisenä ja poistettavana. Nimittäin väkivaltaisen kuoleman pelko voi olla jopa hyödyllistä ihmiselle: tämän pelon hallitsemiseksi tarvitaan väkivallattomuudelle mahdollisimman suotuisat poliittiset olosuhteet. (Austin 2012, 109 ja 127.) Benjamin Rider puolestaan esittää, että Epikuroksen kuolemanpelkoa koskevan käsityksen tutkiminen on painottunut liiaksi kuoleman arvon tutkimiselle, vaikka Riderin mukaan Epikuroksen perimmäinen tarkoitus on osoittaa kuoleman arvon kautta elämän arvo. (Rider 2014, 23.)

²⁰ Gyula Illyés kritisoi Epikuroksen näkemystä seuraavasti: ”Tuntemme Epikuroksen kuuluisan määritelmän kuolemasta: ’Niin kauan kuin olen olemassa, sitä ei ole, kun se saapuu, minua ei ole.’ Tähän päivään saakka ei ole sanottu älykkäämpää, ei myöskään lohduttavampaa. Ajatuksen virheenä on juuri sen täydellinen tiivys, abstraktisuus: logiikkamme hyväksyy sen, mutta ruumiimme ei, ei häivääkään siitä, sillä näitä kauniita, eterisen keveitä tanssiaskelia tehden se mahdollisimman järeästi kumoaa itsensä. [...] Täten tämä ajatusten loistava tyhjäkäynti on tullut täydelliseksi kuin puuhevoson pyöriminen karusellissa.” (Illyés 1979, 74.)

huomattava, että Epikurokselle osoitetun kritiikin voi suunnata usein myös Lucretiuksen näkemykseen.

Lucretius ja kuolemanpelko

Lucretiuksen käsityksiä kuolemasta ja kuolemanpelosta on tutkittu.²¹ Tämän artikkelin kannalta on esiteltävä kaksi tutkimusta ja eräs kommentaari. Charles Segal tarkastelee kirjassaan *Lucretius on Death and Anxiety: Poetry and Philosophy in De Rerum Natura* Lucretiuksen runon rakennetta filosofisessa kontekstissa. (Segal 1990, x.) Hän tarkastelee Lucretiuksen käsityksiä kuolemasta ja kuolemanpelosta erityisesti atomismin ja kehollisuuden kautta. Segalin tulkitseva tutkimus on monin tavoin hyödyllinen. Hän ei kuitenkaan käsittele Lucretiuksen *De rerum naturan* kolmannen kirjan kuolemanpelkoa koskevaa näkemystä erillisenä kokonaisuutena vaan selventää ja tulkitsee sitä laaja-alaisemmin. Amy Olberding puolestaan pohtii Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevan käsityksen perusluonnetta ja sen eroja epikurolaiseen käsitykseen nähden. Olberding kokee Lucretiuksen käsityksen olevan enemmänkin inhimillisen kokemuksen monimutkaisuuden analyysi ja kokemuksesta oppimisen tärkeyttä painottava oppi kuin kuolemanpelolle helpotusta tarjoava näkemys tai kuolemanpelon hoitokeinojen kuvaus. Olberdingin tulkinnan mukaan lucretiuslainen viisas on sellainen henkilö, joka tarkastelee kuolemaa sitä pakoilematta, täydellä ihmisyydellään ja usein vasta omien katkerien kokemustensa jälkeen. (Olberding 2005, 114 ja 128.) Tässä tulkinnassa Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevan näkemyksen analysointi itsenäisenä kokonaisuutena jää vähäiseksi. Cyril Baileyn *De rerum natura* -editio (Titus Lucretius Carus 1950) sisältää laajan ja seikkaperäisen kommentaarin, joka toimii johdantona Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevalla näkemykselle, mutta mikä ei yksinään riitä sen tutkimiseksi. Artikkelini käsittelee *De rerum naturan* kolmannen kirjan kuolemanpelkoa koskevaa osaa itsenäisenä kokonaisuutena, jota edelliset eivät tee.

²¹ Ks. esim. Benfield ja Reeves 1967; Mallock 1900; Nussbaum 1989; Schrijvers 1970. Ks. erityisesti Segal 1989, jossa tutkitaan kirjailija-Lucretiuksen ja filosofi-Lucretiuksen välisiä jännitteitä kuoleman ja kuolemanpelon teemoihin liittyen.

Cyril Bailey esittää kolmannen kirjan rakenteeksi²² seuraavaa: (i) johdanto, säkeet 1–93 (Epikuroksen ylistys; kuolemanpelko); (ii) sielun²³ olemus ja rakenne, 94–416 (sielun aineellisuus; mielen ja sielun yhteys; mielen ja sielun aineellisuus; mielen ja sielun rakenne; sielun ja kehon yhteys); (iii) sielun kuolevaisuuden todistukset, 417–829 (sielun kuolevaisuutta vastaan; sielun aiempaa olemassaoloa vastaan; yleiset argumentit); (iv) kuolemanpelon mielettömyys, 830–1094 (kuolema on tunnon²⁴ loppumista; kuolemanjälkeistä elämää koskevat harhat; kuolemanpelko johtuu elämän pitkittämisen halusta; kuolemanjälkeisen elämän rangaistusmyytit; onnettoman elämän syy; johtopäätös: elämään ei tule ripustautua eikä kuolemaa tule pelätä). (Bailey 1950a, 984 ja 985.) Bailey'n esittämä rakenne on mielestäni perusteltu, koska se seuraa tekstin temaattista sisältöä.

Kolmannen kirjan ensimmäisessä kolmanneksessa Lucretius perustelee materiaalista ihmiskäsitystään *animuksen* ja *animan* aineellisten olemusten kautta. Hän selittää, miten *animus* ja *anima* ovat yhteydessä toisiinsa ja ihmiskehoon²⁵. Kirjan toisessa kolmanneksessa Lucretius perustelee *animuksen* ja *animan* kuolevaisuutta ja esittää tälle useita todistuksia. Näin *animus* ja *anima* eivät voi jatkaa olemassaoloaan kuoleman jälkeen. (Lucr. 3.425–669.) Ne eivät myös ole olleet olemassa aktuaalista olemassaoloaan edeltävästi. (Lucr. 3.670–783.) Kirjan viimeiseen kolmannekseen sisältyy Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys. Olen valinnut lähiluvun kohteeksi kolmannen kirjan säkeet 41–93 ja 830–1094.²⁶ Ensimmäiseksi mainitussa johdatellaan kuolemanpelon aiheeseen ja käsitellään kuolemanpelkoon yhteydessä olevia eräitä keskeisiä asioita. Jälkimmäiseksi mainittu sisältää Lucretiuksen varsinaisen kuolemanpelkoa koskevan näkemyksen.

²² Edward Kenney esittää vielä pelkistetympää rakennetta: (i) johdanto, säkeet 1–93; (ii) argumentti: sielu on materiaallinen ja täten kuoleva, 94–829; (iii) johtopäätös: kuolemaa ei kuulu pelätä, 830–1094. (Kenney 1971, 30.)

²³ Engl. *soul*.

²⁴ Engl. *sensation*.

²⁵ Lat. *corpus*.

²⁶ Latinaksi Titus Lucretius Carus 1971, suomeksi Titus Lucretius Carus 1965, englanniksi Titus Lucretius Carus 1950. Toiseksi mainittu, Paavo Nummisen suomennos on kielellisesti ansiokas, koska se on käännetty onnistuneesti daktyyllisen heksametrin mukaisesti. Sen ongelmana on, että runomitan takia Lucretiuksen argumentaatiota on ajoittain haasteellista seurata. Viimeksi mainittu, Cyril Bailey'n englanninno, on runomitan käännös. Tässä Lucretiuksen argumentaatiota on monin paikoin helppo seurata, mutta se sisältää eräitä epäselviä kohtia.

Säkeissä 41–93 Lucretius luonnehtii kuolemanpelon olemusta ja esittää huomioita kuolemanpelon haitallisista yhteyksistä. Hänen mukaansa kuolemanpelon mielettömyyttä koskevaa oppia ei tarvittaisi, mikäli luontoa ymmärrettäisiin oikealla tavalla. Kuolemaa koskevan ymmärryksen puute voi ilmetä esimerkiksi seuraavalla tavalla: kuolemaan johtavassa sairaudessa kuolemanpelko saatetaan kieltää, jotta muilta saataisiin ylistystä urheudesta. Seuraavaksi Lucretius esittää, että ahneus, kunnianhimo ja kauna haitallisine seurauksineen ovat yhteydessä kuolemanpelkoon, koska kuolemanpelko edistää²⁷ näiden olemassaoloa. Lucretius esittää kohdassa myös konkreettisia kuolemaan liittyviä esimerkkejä, kuten kuvaukset pakolaisten uskonnollisista menoista, eläinten ja viinin uhrauksesta ja hautaamisesta²⁸. Kohdan lopussa hän rinnastaa lasten pimeänpelon ja kuolemanpelon. Artikkelin kannalta kohdan keskeisin ilmaus on sanapari *mortis formido*: kuolemanpelko.²⁹

Säkeissä 830–869, käsiteltyään *animusta* ja *animaa* sekä näiden kuolevaisuutta, Lucretius esittää, että kuolema ja sen jälkeinen aika eivät voi aiheuttaa ihmiselle tuskaa, koska *animus* on kuolevainen ja koska emme ole tunteneet tuskaa ennen olemassaoloamme. Lucretius valaisee tätä esimerkillä: kukaan hänen aikalaisistaan ei koe puunilaissotien³⁰ uhrien kärsimyksiä. Tätä olemassaoloa edeltävään aikaan vetoamista on kutsuttu symmetria-argumentiksi ja Lucretius toistaa sen kolmannen kirjan säkeissä 972–975. James Warren on esittänyt argumentin tarkoittavan seuraavaa: (i) Katsottaessa elinaikanamme menneisyyteen, syntymäämme edeltävä olemattomuus³¹ ei ole meille mitään. (ii) Syntymäämme edeltävä olemattomuus on olennaisesti samanlainen kuin kuoleman jälkeinen olemattomuus. (iii) Katsottaessa elinaikanamme tulevaisuuteen, kuoleman jälkeinen olemattomuus ei ole meille mitään. (Warren 2001, 470 ja 471.) Esimerkiksi Thomas Nagel vastustaa Lucretiuksen symmetria-argumenttia

²⁷ Lat. *alo*.

²⁸ Lat. *fumus*.

²⁹ Kohdan muita keskeisiä ilmauksia ovat: *avarities*: ahneus; *formido*: kauhu, pelko; "honorum caeca cupido" (Lucretius 3.59): sokea kunnianhimo (käännös V. H.); *invidia*: kateus; *mors*: kuolema; *odiunt*: kauna, viha; *religio*: uskonto; *Tartara*: Tartara, antiikin mytologiaan kuuluvan Manalan syvin kolkka, kreik. Τάρταρος (*Tartaros*); *terror*: kauhu, paniikki.

³⁰ Puunilaissodat käytiin Rooman ja Karthagon välillä vuosien 264–146 eaa. aikana.

³¹ Engl. *non-existence*.

seuraavasta syystä: kuolemanjälkeinen aika on aika, joka on riistetty elävältä, mitä syntymää edeltävä aika taas ei voi tehdä.³² Säkeissä 830–869 Lucretius esittää seuraavaksi erään mielenkiintoisen ajatuksen: kuolleen ihmisen myöhempi olemassaolo ei voisi muistaa aiemman olemassaolonsa tuskia, koska muistaminen on sidottu poikkeuksetta ihmisen aktuaaliseen ja keskeytyksettömästi jatkuvaan olemassaoloon. Myöhemmällä olemassaololla Lucretius tarkoittaa sitä mahdollisuutta, että kuollut ihminen rakentuisi jonakin myöhempänä ajanhetkenä samoista atomeista uudestaan ja heräisi henkiin. Kohdan lopuksi Lucretius toteaa, että kuolema on sama kuin ei olisi ikinä syntynyt.³³

Seuraavassa kohdassa, säkeissä 870–893, Lucretius perustelee, miksi ruumiin sureminen on turhaa: kuolleen ruumissa ei ole tuntoa eikä tietoisuutta. Kohdassa esiintyy jopa inhorealisticiksi luokiteltavia esimerkkejä ruumiiden kohtaloista: ruumiit mätänevät, linnut raatelevat ja pedot pureskelevat niitä, ruumiita poltetaan rovioilla, niitä upotetaan tukahduttavaan hunajaan, jonka jälkeen ne asetetaan jäisen ja korkean kiven päälle kylmän kangistamina, ja maamassat musertavat ruumiit painollaan.³⁴ Lucretius viittaa kolmella viimeksi mainitulla ruumiiden tuon ajan tavanomaisiin käsittelytapoihin, jotka ovat kremointi, balsamointi ja inhumaatio eli ruumishautaus.³⁵

Säkeissä 894–930 käsitellään läheisten suremista ja hautaamista. Ensin Lucretius esittää, että suremiseen usein liittyvä ajatus siitä, että kuolleelta on viety kaikki ilo ja onni, on turha, koska kuolleella ei voi olla enää kaipausta minkäänlaisia asioita kohtaan. Lucretius myös rinnastaa kohdassa unen ja kuoleman siten, että molempien voidaan ajatella olevan ikuinen rauha. Hän esittää lisäksi, että sureminen on turhaa, koska vainaja on päässyt ikuiseen rauhaan. Tämä ajatus on mielestäni ongelmallinen, koska sureminen vaikuttaa eräältä inhimilliseltä perusominaisuudelta. Käsitelen

³² Ko. argumentista ks. esim. Deng 2016; Rosenbaum 1989.

³³ Kohdan keskeisiä ilmauksia ovat: *aeger*: tuska; *immortalis*: kuolematon; *sentio*: tuntea.

³⁴ Kohdan keskeisiä ilmauksia ovat: *laceror*: raadella, repiä kappaleiksi; *putesco*: lahota, mädäntyä; *sensus*: tunto, tuntoaistimus; *suffoco*: tukehtua; *tracto*: repiä väkivaltaisesti; *torresco*: polttaa; ”urgerive superne obtritum pondere terrae” (Lucr. 3.893): olla haudattuna ylläolevan maan painon alla (käännös V. H.); *uro*: palaa.

³⁵ Bailey 1950a, 1142.

ongelmaa edempänä. Lopuksi Lucretius täsmentää edellisiä huomioita esittämällä, että kuolleet eivät halua mitään ja että kuolema ei ole täysin unen kaltainen, koska kuolemassa ruumis tuhoutuu eikä kuolemasta voi herätä.³⁶

Säkeet 931–977 sisältävät mielestäni eräitä Lucretiuksen näkemyksen kiinnostavimpia kohtia. Kohdassa Lucretius ikään kuin antaa puheenvuoron luonnolle. Personoitu Luonto toruu ihmistä ensin siitä, että kuolemaa pelkäävä ihminen ei osaa arvostaa elämäänsä ja sen hyviä hetkiä, ja seuraavaksi siitä, että ihminen ei osaa luopua elämästään. Luonto myös toteaa, että vanhan ihmisen kuolemanpelkoon liittyvä valitus on erityisen epätoivottavaa, koska kuolemanpelon ei kuuluisi kuulua enää lainkaan tuohon ikäkauteen – vanhan ihmisen pitäisi olla kiitollinen pitkästä elämästään ja suhtautua tyynesti väistämättömään kuolemaan. Luonnon puheenvuoron loputtua Lucretius esittää kolme olennaista ajatusta: kukaan ei joudu Manalaan, kuolema mahdollistaa uusien sukupolvien olemassaolon ja elämän saa vain käyttöä varten, ei omistamista. Lopuksi Lucretius toistaa aiemmin esittämänsä argumentin, jota kutsutaan siis symmetria-argumentiksi: koska ihmisen olemassaoloa edeltävä menneisyys ei voi koskea häneen, niin myöskään kuolemanjälkeinen aika ei voi tehdä tätä.³⁷

Säkeissä 978–1023 käsitellään antiikin mytologiaan kuuluvia Manala-taruja ja Manalan kuuluisimpia asukkaita. Lucretius mainitsee Tantaloksen, joka yritti syöttää jumalille kuolleen poikansa ja joka tuomittiin tästä ikuiseen janoon ja nälkään, Tityos-jättiläisen, joka lähenteli röyhkeästi erästä jumalatarta ja joka tuomittiin Manalaan siten, että korvit syövät hänen sisäelimensä uudestaan ja uudestaan hänen maatessa maassa avuttomana, ja Sisyfoksen, joka huijasi jumalia ja päätyi tämän vuoksi vierittämään kiveä ikuisesti Manalaan. Lisäksi mainitaan kolmipäinen hirviökoira Kerberos, joka on Manalan vartija, ja Fuuriat eli Erinykset eli raivottaret, jotka ovat myös verikoston symboli. Kohdan lopussa Lucretius kuvailee vielä Manalan kauhuja ja kidutuksia. Hän pitää

³⁶ Kohdan keskeisiä ilmauksia ovat: "brevis hic est fructus homullis" (Lucr. 3.914): lyhyt on nautinto kurjille ihmisille; *dolor*: murhe, kärsimys, tuska; "nos horrifico cinefactum te prope busto" (Lucr. 3.906): me muutimme sinut pian tuhkakksi kamalassa polttoroviassa; *primordia*: alkuperä, ensimmäinen alku (Lucretiuksella ko. sana viittaa usein atomiin.); "ad somnum si res redit atque quietem" (Lucr. 3.910): jos asia palaa lopulta uneen ja rauhaan. (Käännökset V. H. Viimeksi mainitun kääntämisestä ks. Bailey 1950a, 1144.)

³⁷ Kohdan muita keskeisiä ilmauksia ovat: *necesses*: väistämätön, välttämätön; *senior*: vanhus; *stultus*: tyhmä.

näitä kuolemanjälkeisen elämän suosittuja kuvauksia täysin mielikuvituksellisina ja turhina asioina. Lucretius selittää Manala-tarut siten, että ihminen on yhdistänyt elämässään kokemiaan kauhuja ja kärsimyksiä tuonpuoleista elämää koskevan mielikuvan kanssa. Viimeiseksi Lucretius esittää seuraavan nokkelan lauseen: ”hic Acherusia³⁸ fit stultorum denique vita” (Lucr. 3.1023): täällä tyhmien elämä tulee lopulta Manalaksi.³⁹ Toisin sanoen kuolemanjälkeisiin rangaistuksiin uskovat ovat typeryksiä, koska he aikaansaavat uskomuksillaan oman piinansa ja maanpäällisen helvetin.⁴⁰

Lucretius siirtyy säkeissä 1024–1052 oikeiden ihmisten tai oikeina ihmisinä pidettyjen pariin. Hän esittää, että kuolemaan on helppo astua, koska valtava määrä ihmisiä on kuollut aiemmin. Lucretius mainitsee Rooman myyttisen kuninkaan Ancus Marciuksen, Karthagon sodan voittaja Scipio Africanuksen, *Iliaan* ja *Odyseian* kirjoittajaksi mainitun Homeroksen, atomiopin keksijän Demokritoksen ja oman sankarinsa Epikuroksen. Kohdassa on nähdäkseni kyse seuraavasta kuolemaan liittyvästä tasa-arvon ajatuksesta: kuolemme kaikki, sekä hallitsijat ja sankarit kuin tavalliset ihmiset.⁴¹

Säkeissä 1053–1075 käsitellään onnetonta elämää. Kohdassa Lucretius esittää nähdäkseni implisiittisesti seuraavaa: ahdistus, sisäinen levottomuus ja sinkoileva sekä levoton elämäntapa ovat usein kuolemanpelon seurausta,⁴² koska ihminen ei ole kohdannut omaa kuolevaisuuttaan ja omaa kuolemanpelkoaan.⁴³

Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevan kokonaisuuden ja *De rerum naturan* kolmannen kirjan viimeisissä säkeissä 1076–1094 Lucretius esittää, että elämänhimo

³⁸ Manalan alue, kreik. Ἀχέρων (*Akherōn*). Ks. Bailey 1950a, 620 ja 1165.

³⁹ Käännös V. H. Kohdasta tarkemmin ks. Bailey 1950a, 1157.

⁴⁰ Kohdan muita keskeisiä ilmauksia ovat: *aeternus*: ikuinen, iankaikkinen; *petere imperium*: pyrkiä valtaan; *vitai fructus*: elon nautinto; elon anti.

⁴¹ Kohdan keskeisiä ilmauksia ovat: *doctrina*: opetus; *dubito*: epäillä, olla epävarma; *ingenium*: luonne, nerous; *moribundus*: kuoleva, kuolemaisillaan oleva.

⁴² Esim. Cyril Bailey tulkitsee kohdan samoin. (Bailey 1950a, 1170.)

⁴³ Kohdan keskeisiä ilmauksia ovat: ”naturam primum studeat cognoscere rerum,” (Lucr. 3.1072): pyrkiä ensimmäiseksi ymmärtämään asioiden luontoa; ”mali [...] moles in pectore” (Lucr. 3.1056): pahan ”möhkäle” (sanan käännös Paavo Numminen, Titus Lucretius Carus 1965, 219) rinnassa;⁴³ *mortalis*: kuolevainen; *onus*: painolasti, taakka; *post mortem*: kuoleman jälkeen. (Käännökset V. H.)

johtaa tuskaan. Elämänhimo⁴⁴ ja elämän pitkittämisen tarve ovat nimittäin turhia, koska jokainen joutuu lopulta kohtaamaan kuolemansa.⁴⁵

Säkeet 1076–1094 toimivat erinomaisesti lähiluvun analyysiin valitun kokonaisuuden eli *De rerum naturan* kolmannen kirjan säkeiden 41–93 ja 830–1094 sulkeumana: elämänhimon mielettömyyttä ja kuoleman väistämättömyyttä koskevien huomioiden myötä Lucretius päättää vaikuttavasti kuolemanpelkoa käsittelevän osuuden, joka siis käsittelee kuolemanpelon turhuutta ja joka päättyy elämänhimon turhuuden toteamiseen. Näin johtopäätöksenä mielestäni on, että väistämättömän ja olennaisen kuoleman käsittely kuuluu hyvään elämään.

Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevan näkemyksen keskeiset teemat ovat mielestäni seuraavat: kuolemanpelko; inhimillinen kuolema; kuolemaan liittyvän ymmärtämättömyyden haitallisuus. Pienempiä teemoja ovat puolestaan seuraavat: erilaiset ruumis- ja ihmiskohtalot; kuolemisen taito; kuolemanpelon yleisyys; kuoleman luonnollisuus; kuolemaan ja kuolemanpelkoon liittyvät vaihtelevat tunteet ja ajatukset; kuolema ja aistit; kuolemanpelko huonon elämän syynä.

Lucretius kehottaa mielestäni elämään ja kuolemaan järkevästi ja rohkeasti, ei tietämättömästi tai kuolemaa peläten.⁴⁶ Lucretiuksen näkemyksessä kuolemanpelko liittyy huonoon ja onnettomaan elämään. Epikuroksella kuolemaa ymmärtämätön ei saavuta ataraksiaa⁴⁷ eli mielen ja ruumiin häiriötöntä tilaa, joka syntyy, kun henkilön ajattelu, halut ja ruumiilliset nautinnot ovat tasapainossa ymmärryksen ohjaamina. (Thesleff ja Sihvola 1994, 300 ja 301.) Lucretiuksen näkemyksessä ymmärtämättömyys kuolevaisuuden todellista luonnetta koskien ja tähän liittyvä kuolemanpelko johtavat samalla tavalla mielen ja ruumiin häiriöihin, mikä on puolestaan Lucretiuksen mukaan usein yhteydessä muun muassa huonoon ja kärsimysten täyttämään elämään ja omasta itsestä vieraantumiseen. Näin ollen hyvään elämään kuuluvat kuolevaisuuden

⁴⁴ Lat. *vitai cupido*. Onnellisuus ja elämänilo tulee erottaa tässä elämänhimosta.

⁴⁵ Kohdan keskeisiä ilmauksia ovat: *aetas*: elinikä, elämän kierto; *aeterna mors*: ikuinen kuoleman; *vitai sitis*: elämänjano; ”*vitam ducendo*” (Lucr. 3.1087): elämää pitkittämällä (käännös V. H.).

⁴⁶ Vrt. Olberding 2005, 127 ja 128.

⁴⁷ Kreik. ἀταραξία (ataraksia).

hyväksyminen ja kuoleminen taito. Viimeksi mainittu koostuu Lucretiuksella seuraavista seikoista. Hyväksytään (i) materialistinen ontologia atomeineen ja tyhjiöineen, (ii) mielen kuolevaisuus ja (iii) kuoleman luonnollisuus sekä välttämättömyys. (iv) Kartutetaan luontoa ja kuolemaa koskevaa ymmärrystä.

Mielenkiintoista on, että Lucretius tarkastelee asioita paikoitellen kuolleen näkökulmasta.⁴⁸ Tämä voi nähdäkseni kertoa esimerkiksi sellaisesta vakavammasta masennuksesta, missä henkilö pohtii eri tavoin kuolemaa ja erityisesti omaa kuolemaansa, tai sellaisesta syvästä pessimismistä, missä henkilö ei koe ihmiselämän arvoa merkitykselliseksi ja näkee elämän kuoleman kaltaisena. Toisaalta kyseinen näkökulma voi esimerkiksi kertoa kuolemaa itselleen ja muille käsitteellistävistä kuvittelukykyisestä henkilöstä tai sellaisesta henkilöstä, joka pohtii kuolleiden olemusta samaistuen heihin.

Lucretiuksen näkemyksessä on mielestäni läsnä pienehkönä tai matalana pidettävä käsitys ihmiselämän arvosta: kaikki ihmiset tulevat kuolemaan atomien erkaantumisen seurauksena sellaisessa sattumanvaraisessa ja päämäärättömässä maailmassa, missä kuolemanjälkeinen elämä ei ole mahdollista ja missä tuskaan johtava elämänhimo ja kuolemanpelko ovat halveksittavia asioita. Kuolemaan Lucretius tuntuu suhtautuvan lopulta seuraavasti: kuolema on ihmiselle lähtökohtaisesti tai synnynnäisesti vaikea ja hankala asia, mikä kuitenkin voi muuttua helpommin kohdattavaksi, mikäli kuoleman luonne ymmärretään oikein.

Eräs keskeinen asia jää lähes täysin käsittelyn ulkopuolelle. Lucretius ei tarkastele suremista⁴⁹ tarkemmin eikä hän tunnu suhtautuvan siihen hyväksyvästi. Lucretius tuntuu pitävän suremista turhana kahdesta syystä. Ensimmäiseksi rituaalinen, uskontoon liittyvä sureminen tuntuu olevan hänelle turhaa, koska kuolemanjälkeinen elämän on mahdoton eikä vainaja ajaudu kärsimyksiin, joista häntä pitäisi surra. (Lucr. 3.912–918.) Toiseksi sureminen tuntuu olevan Lucretiukselle yleisesti turhaa, sillä

⁴⁸ Esim. Lucr. 3.843–860; 3.870–893; 3.894–911.

⁴⁹ Lat. *luctus*. Cyril Bailey esittää, että Lucretiuksen esitys ei ole tässä kohdassa tyydyttävä ja että Epikuroksella näyttää olevan luonnollisempi ja inhimillisempi näkemys suremista koskien. (Bailey 1950a, 1143.)

kuollut ei voi kokea enää minkäänlaisia asioita, kuten iloa, surua tai kärsimystä, jolloin kuollut ei tarvitse suremista lainaan osakseen.⁵⁰ (Lucr. 3.894–911.) Kutsun jälkimmäistä lucretiuslaiseksi rationaaliseksi surijaksi: tällaisen surijan tulee keskittyä vainajan tai vainajien suremisen sijaan oman elämäänsä ja omaan kuolevaisuuteensa. Tällaista asennetta on pidettävä vähintäänkin jossain määrin luonnottomana ja epäinhimillisenä, koska sureminen on eräs osa inhimillisyyttä. (Konstan 2016, 3.) Suremisessa henkilö suree vainajaa hänen elämänsä päättymisen takia ja myös itseään menetyksensä takia.

Miten Lucretiuksen kokemukset ympäristöstään mahdollisesti ilmenevät *De rerum naturan* kuolemanpelkoa koskevassa kokonaisuudessa? Vaikuttaa mielestäni vahvasti siltä, että Lucretius esittää kohdassa aikalais- ja yhteiskuntakritiikkiä. Ensimmäiseksi näkemyksessä ilmenee mytologiavastaisuutta Lucretiuksen esittäessä, että Manala-tarut ovat epätosia, tarpeettomia ja haitallisia. Lucretius esittää muualla *De rerum naturassa* uskonnonvastaisia ajatuksia.⁵¹ Hänen mukaansa roomalainen uskonto perustuu muun muassa taikauskaiselle käytökselle, tyhjiin rituaaleihin ja haitallisten mytologisten selitysten omaksumiseen. Mytologiavastainen kohta liittyy uskoakseni nyt Lucretiuksen laajempaan roomalaisen uskonnon kritiikkiin, joka puolestaan on suunnattu aikansa uskonnollis-poliittiselle järjestelmälle ja sen ylläpitäjille. Toiseksi Lucretius esittää, että ahneus, kunnianhimo ja viha ovat yhteydessä kuolemanpelkoon ja että sureminen on turhaa. Nämä ajatukset saattavat liittyä Lucretiuksen kokemuksiin Rooman tasavallan loppuajasta, johon on sisältynyt muun muassa levottomuuksia ja väkivaltaa. (Beard ja Crawford 1985, 7; Minyard 1985, 13.) Inhimillisten paheiden kuvaus ja menetykseen liittyvien tunteiden ongelmallinen käsittely saattavat kertoa Lucretiuksen omista huonoista kokemuksista tuona aikana.

De rerum naturan kuolemanpelkoa käsittelevään kokonaisuuteen liittyy seuraavia argumentaatiota koskevia seikkoja. (i) Kyseisen kokonaisuuden päätavoitteena on osoittaa miksi luonnollista ja välttämätöntä kuolemaa ei tule pelätä. Kohdan pääväite on seuraava: kuolemanpelko on turhaa ja se heikentää elämänlaatua. (ii) Lucretius tukee

⁵⁰ David Konstan tulkitsee samalla tavalla, ks. Konstan 2016, 7.

⁵¹ Ks. esim. Lucr. 1.80–111; 4.379–422.

pääväitettään monin tavoin. Hän muun muassa selittää, miten kuolemanpelko johtaa huonoon elämään, itsestä vieraantumiseen ja epätosiin sekä järjettömiin uskomuksiin. Hän myös esittää, että kuolemanpelko on usein yhteydessä paheisiin, kuten ahneuteen ja kaunaan. Toisaalta hän pyrkii osoittamaan, miten kuolemanpelko voidaan saada parempaan hallintaan.⁵² (iii) Kohdan argumentointiin liittyvänä vahvuutena on, että Lucretius selittää asioita seikkaperäisesti. Hän esimerkiksi selittää tunnettujen henkilöiden kuolemaa koskevassa kohdassa heidän aikaansaannoksiaan ja Manalataruja koskevassa kohdassa mytologisten hahmojen ominaisuuksia. Koska nämä asiat ovat oletettavasti olleet hyvin hänen aikalaistensa tiedossa, niin Lucretius ei näytä edellyttävän sanomansa vastaanottajalta suurta määrää yleis- ja taustatietoja. Toisaalta epikurolaisen opin käsittely olisi ollut lukijalle hyödyllistä. (v) Lucretius ei kyseenalaista omaa näkemystään. Tämä on siinä mielessä ymmärrettävää, että *De rerum natura* on didaktinen runo eli runomuotoinen opetusteksti, jonka tarkoitus on opettaa jotakin eikä esimerkiksi keskustella opetettavasta kriittisesti. (vi) Lucretius perustelee väitteitään monin keinoin. Hän vetoaa muun muassa vastaanottajan tunteisiin, terveeseen järkeen ja loogiseen ajatteluun.⁵³ Lisäksi monissa kohdissa on esitetty tai kuvailtu jokin huono lopputulos tai paha asia, joka voidaan välttää hänen opillaan.⁵⁴ (vii) Lucretius käyttää retorisia keinoja monipuolisesti. Hänen käyttämänsä kieli on erinomaista: Lucretius kuvailee kuolemaan, elämään ja kuolemanpelkoon liittyviä asioita monipuolisesti ja muun muassa erilaisin kielikuvin, laajalla sanastolla ja tunnetiloihin viittaavia ilmaisuja käyttäen. Runomitan taitava käyttö on vaatinut Lucretiukselta laajaa kielellistä ymmärrystä ja runouteen liittyvää tietämystä. Kuolemanpelkoa koskeva kokonaisuus saattaa sisältää myös mustaa huumoria: ruumiiden kohtaloita käsitellessään Lucretius tuntuu liioittelevan tai jopa mässäilevän niillä. Toisaalta hän saattaa haluta järkyttää kyseisillä kuvauksilla sanomansa vastaanottajaa tai aikaansaada niiden avulla sympatiam kuolleita kohtaan, jolloin ruumiiden karmeiden kohtaloiden kuvauksella on

⁵² Vrt. esim. Olberding 2005; Segal 1990, 11–13.

⁵³ Ensimmäiseksi mainittua koskien ks. Lucr. 3.938–939 tai 3.870–875, toiseksi mainittua ks. Lucr. 3.1071–1075 tai 3.1087–1094 ja kolmanneksi mainittua ks. Lucr. 3.830–831 tai 3.972–975.

⁵⁴ Ks. esim. Lucr. 3.894–903.

mahdollisesti haettu tietynlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta elävien ja kuolleiden kesken.

Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys ja nykyaika

Tarkastelen viimeiseksi Lucretiuksen näkemyksen ja nykyajan välisiä yhteyksiä. Pyrin välttämään anakronistista asemoitumista siten, että en kritisoi näkemystä nykyaikaisen tietämyksen kautta, vaan tuon esiin Lucretiuksen näkemyksen yhteyksiä nykyaikaan.

Missä määrin Lucretiuksen näkemyksen, jossa kuolemanpelon esitetään olevan suhteellisen yleistä, voi ajatella vastaavan oman aikansa todellisuutta? Lucretiuksen näkemys saattaa olla totuudenmukainen seuraavasta syystä. Koska nykytutkimuksen mukaan kuolemanpelon esiintyvyys vähenee iän myötä, kuten aiemmin esitettiin, ja antiikin aikana keskimääräinen elinikä on ollut huomattavasti alhaisempi kuin nykyään, niin tämän perusteella on mahdollista, että kuolemanpelon esiintyvyys on tuolloin ollut yleistä. Vaihtoehtoisesti on mahdollista, että kuolemanpelon esiintyvyys on tuolloin ollut huomattavasti nykyistä esiintyvyyttä yleisempää, koska lyhyemmän eliniän ohella muun muassa lääketieteellinen tietämys sairauksiin ja kuolemaan liittyen on ollut heikompaa. Toisaalta kuoleman alituisesta läsnäolosta on saattanut seurata nykyajan esiintyvyyttä vähäisempi kuolemanpelon esiintyvyys. Näin ollen kysymys, missä määrin Lucretiuksen näkemys, jossa kuolemanpelkoa pidetään yleisenä ilmiönä, heijastaa Rooman tasavallan loppuajan kuolemanpelon esiintyvyyttä, jää avoimeksi.

Nykypsykologia jakaa kuolemanpelon yleisemmäksi eli haitattommaksi ja kohtuuttomaksi, joista jälkimmäinen vaatii hoitoa. Viimeksi mainittuun liittyy muun muassa ahdistusta, masennusta, sairaudenpelkoa, elämänilon menetystä ja kuoleman alituista murehtimista, kuten edellä esitettiin. Nykypsykologian käsitys on Lucretiuksen näkemyksen kanssa osin päällekkäinen. Ensimmäiseksi Lucretiuksen näkemys sisältää joitakin nykypsykologian käsityksen piirteistä, kuten ahdistuksen ja voimakkaan pelon, mutta samalla se yhdistää kuolemanpelkoon myös muita ominaisuuksia, kuten ahneuden, voimakkaan kunnianhimon ja kaunan. Toiseksi Lucretiuksen näkemys

näyttää sisältävän sekä yleisemmän että kohtuuttoman kuolemanpelon piirteitä. Edellisten seikkojen seurauksena Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys on yleinen kuvaus kuolemanpelon ilmiöstä, ja se ei ole samaistettavissa nykypsykologian kuolemanpelkoa koskevan käsityksen kanssa.

Charles Segal esittää, että modernin sosiologian kuolemanpelkoa koskevassa tutkimuksessa kuolemanpelon typologian eli luokittelujärjestelmän tyypit ovat seuraavat: (i) kehon hajoamisen pelko; (ii) kokemusten täydellisen loppumisen pelko; (iii) kuoleamisen yhteyteen liittyvän kivun pelko; (iv) kuolemanjälkeistä aikaa koskeva pelko; (v) läheisille aikaansaatuun⁵⁵ tuskaan ja suruun liittyvä pelko. Segalin seuraava havainto kuolemanpelon typologian ja Lucretiuksen näkemyksen yhteydestä on merkittävä: kyseisen typologian tyypit sisältyvät Lucretiuksen näkemykseen.⁵⁶ Segal kuitenkin huomauttaa, että Lucretiuksen näkemystä ei edellisestä huolimatta käsitellä sosiologisessa tutkimuksessa lainkaan, vaikka Lucretius siis käsittelee epäsuorasti kaikkia kuolemanpelon typologian osia *De rerum naturassa*. (Segal 1990, 238 ja 239.) Segal myös selventää, että antiikin aikana tanatologiaa ei vielä ollut erillisenä tutkimusalueena, jolloin käsitys hyvästä kuolemasta sisällytettiin huomaamatta hyvää elämää koskevaan käsitykseen. (Segal 1990, 244.) Näin Lucretiuksen näkemys käsittelee kuolemanpelon typologian tyyppiä epäsystemaattisessa muodossa ja ilman eriytyneen tanatologian tukea. Niinpä kuolemanpelon teoreettiseen jäsentämiseen liittyen Lucretiuksen näkemys on ollut omaa aikaansa huomattavasti edellä, mitä ei nykytutkimuksessa aina joko tiedetä tai noteerata.

Kuolemapositiivisuus tarkoittaa sellaista suhtautumis- ja ajattelutapaa, missä muun muassa kuolemaa ei piilotella, kuolemasta ei vaieta, ruumista ei pidetä vaarallisena ja kuolleen toiveita ja tahtoa kunnioitetaan. Tämä on laajentunut yhteiskunnalliseksi liikkeeksi ja sitä voidaan kutsua esimerkiksi kuolemapositiivisuus-liikkeeksi.⁵⁷ Missä

⁵⁵ Engl. *affective consequences*.

⁵⁶ Ensimmäiseen liittyen vrt. Lucr. 3.870–893, toiseen liittyen vrt. Lucr. 3.919–930, kolmanteen liittyen vrt. Lucr. 3.830–869, neljäänteen liittyen vrt. Lucr. 3.973–1023 ja viidenteen liittyen vrt. Lucr. 3. 894–911.

⁵⁷ Engl. *Death positive -movement*. *Death positive*, suom. kuolemanmyönteinen; kuolemapositiivisuus (käännös V. H.). Ko. liikkeestä ks. esim. <http://www.orderofthegooddeath.com/resources/death-positive-movement#1>.

määrin Lucretiuksen näkemys edustaa liikkeen käsityksiä? Kuolemapositiivisuusliikkeen kahdeksan periaatetta ovat seuraavat: (i) kuolemaa piilottamalla tuotetaan enemmän harmia kuin hyötyä; (ii) kuolemasta vaikeneminen tulee lopettaa kuoleman käsittelyn, kuolemaa koskevien tilaisuuksien, taiteen, uudistusten ja kuolemaa koskevan oppineisuuden avulla; (iii) oman väistämättömän kuoleman käsittely ei ole sairaalloista, vaan se osoittaa luonnollista uteliaisuutta kyseiseen ihmisyyden perusehtoon; (iv) kuolleen ruumis ei ole vaarallinen ja jokaisen tulisi voimaannuttaa itsensä, mikäli itse näin haluaa, olemaan osallinen omaan kuolemaansa liittyvien asioiden hoitamisesta; (v) kuolemaa, kuolemista ja saattohoitoa koskevien lakien tulee varmistaa se, että henkilön toiveita kunnioitetaan riippumatta hänen seksuaalisesta, sukupuolellisesta, rodullisesta tai uskonnollisesta identiteetistään; (vi) kuolemaa tulisi käsitellä niin, että se ei tuota suurta vahinkoa ympäristölle; (vii) läheisten tulisi tietää henkilön elämän loppua koskevat toiveet ja hänellä tulisi olla välttämättä nämä toiveet kirjallisesti tallennettuna; (viii) avoimella ja rehellisellä kuolemaan liittyvien asioiden ajamisella uskotaan vakaasti olevan merkitystä, kuin myös siihen, että kulttuuria voidaan kuolemaan koskien muuttaa.⁵⁸ (The Order of the Good Death 2019.) Edellisistä periaatteista useimmat sopivat Lucretiuksen näkemykseen: Lucretius ei piilottele kuolemaa eikä vaikene siitä (Lucr. 3.41–58; 3.1024–1044, vrt. periaatteet i ja ii), hän käsittelee kuolemaa filosofian ja runouden keinoin (vrt. ii), Lucretius pitää kuolemaa luonnollisena ja myös itseään koskevana asiana (Lucr. 3.931–971; 3.1024–1044; 3.1071–1075, vrt. iii), hän haluaa laajentaa kuolemaa koskevaa ymmärrystä luonnon tutkimisen avulla (Lucr. 3.91–93, vrt. ii) ja Lucretius ei pidä kuolleen ruumista vaarallisena tai pelottavana (Lucr. 3.870–893, vrt. iv). Erityisesti liikkeen viimeinen periaate ja Lucretiuksen päämäärät näyttävät käyvän erityisen hyvin yhteen: molemmat haluavat muuttaa kuolemaan liittyviä käsityksiä laajemmin. Periaatteista ainoastaan 5., 6. ja 7. eivät tunnu kokonaan tai osittain sopivan Lucretiuksen näkemykseen. Näin ollen Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskevaa näkemystä voi pitää kuolemapositiivisuusliikkeen yhtenä edeltäjänä.

⁵⁸ Käännös ja muotoilu V. H.

Kuolemapositiivisuus-liike voi myös hyötyä Lucretiuksen näkemyksestä, mikäli se ei jo hyödynnä sitä.

Yhteenveto

Titus Lucretius Carus eli Rooman tasavallan loppuaikana. Hänen filosofiansa perustuu epikurolaisuuteen. Lucretius olettaa olevaisen perustaksi materiaaliset atomit, jotka ovat ikuisia ja liikkuvat tyhjiössä. Hänen täysin säilynyt teoksensa *De rerum natura* on didaktinen runo ja se sisältää merkittävänä pidettävän kuolemanpelkoa koskevan osion, joka muun muassa valaisee varhaisempia kuolemanpelkoon liittyviä ajatuksia ja käsityksiä.

Kuolema, jota on pidetty usein pahana asiana, on nykytiedon mukaan seurausta solujen laajamittaisesta tuhoutumisesta. Nykypsykologiassa kohtuuton kuolemanpelko määritellään pitkittyneeksi henkilön omaa kuolemaa koskevaksi peloksi.

Kontekstuaalisen lähiluvun perusteella Lucretiuksen kuolemanpelkoa koskeva näkemys käsittelee monipuolisesti kuolemanpelon ilmiötä. Lucretiuksen mukaan kuolemanpelko on turhaa, koska kuolemanjälkeistä elämää ei voi olla ja koska kuollut ei voi tuntea tai haluta mitään. Kuolemanpelko on Lucretiuksen mukaan haitallista ja siihen liittyy paheita, kuten tietämättömyys, ahneus, voimakas kunnianhimo ja kauna. Hän kehottaa elämään ja kuolemaan järkevästi. Kuolemisen taito seuraa Lucretiuksen opissa materialismin, mielen kuolevaisuuden, kuoleman luonnollisuuden ja kuoleman väistämättömyyden hyväksymisestä sekä luontoa ja kuolemaa koskevan ymmärryksen kartuttamisesta. Lucretius ei kuitenkaan pidä suremista tarpeellisena, koska kuollut ei tarvitse hänen mukaansa suremisesta osakseen. Tämä tuntuu epäinhimilliseltä ajatukselta. Lucretiuksen näkemys sisältää todennäköisesti aikalais- ja yhteiskuntakritiikkiä, joka käy mahdollisesti ilmi muun muassa pahekuvailuista ja Lucretiuksen laajempaan uskonnonvastaisuuteen yhteydessä olevista mytologiavastaisista kohdista.

Lucretiuksen näkemyksen argumentaatio osoittautuu monipuoliseksi. Hän perustelee kuolemanpelon mielettömyyttä muun muassa laajalla sanastolla, monin käsittein ja erilaisin retorisin keinoin.

Lucretiuksen ja nykyajan yhteyden tutkiminen paljastaa kiinnostavia asioita. Nykytietoon perustuen Lucretiuksen näkemys saattaa heijastella tuon ajan kuolemanpelon esiintyvyyttä. Toisaalta se voi myös olla heijastelematta sitä. Nykypsykologian mukaan kuolemanpelko voi olla yleistä tai kohtuutonta, joista jälkimmäinen rajoittaa elämää ja vaatii hoitoa. Lucretiuksen näkemys sisältää nykypsykologian käsityksen molempien puolien piirteitä, kuin myös käsityksen ulkopuolisia asioita. Seurauksena Lucretiuksen näkemys on yleinen kuvaus kuolemanpelon ilmiöstä, mikä ei ole samaistettavissa nykypsykologian käsityksen kanssa. Modernin sosiologisen tutkimuksen perusteella kuolemanpelko perustuu viisisosaiseen typologiaan. Lucretiuksen näkemys sisältää piilevästi tämän typologian tyypit ja on täten sen varhainen edeltäjä. Kuolemapositiivisuus-liike ja Lucretiuksen näkemys jakavat monia asioita keskenään. Lucretiuksen näkemys on näin eräs kuolemapositiivisuus-liikkeen aatteiden varhainen edustaja.

Lucretiuksen näkemyksen perusongelma on pitkälti sama kuin oppi-isänsä Epikuroksen: voiko kuoleva päästä kuolemanpelostaan esitetyllä tavalla eli siten, että hän hyväksyy muun muassa atomismin, sielun kuolevaisuuden ja kuoleman välttämättömyyden sekä uskoo kuoleman olevan luonnollinen ja tietyllä tapaa ei mitään?

Kirjoittaja:

VTL ja HuK Visa Helenius (Turun yliopisto) tutkii filosofian väitöskirjatutkimuksessa riittävän perusteen periaatetta ja tekee latinalaisessa filologiassa *De rerum naturaa* koskevaa *pro gradu*-työtä. Ensimmäiseksi mainittuun liittyen hän tutkii riittävän perusteen periaatteen sisältöä, historiaa ja soveltamista ja jälkimmäiseksi mainittuun liittyen Lucretiuksen ihmis-, jumal- ja kuolemakäsityksiä.

Yhteystiedot: vjhele@utu.fi

Kirjallisuus

Asmis, Elizabeth. 2017. "Lucretius' Reception of Epicurus: *De Rerum Natura* as a Conversion Narrative". *Hermes* 144, No. 4: 439–461.

Austin, Emily. 2012. "Epicurus and the Politics of Fearing Death". *Apeiron* 45, No. 2: 109–129.

Bailey, Cyril. 1950a. "Commentary. Books I, II, and III". Teoksessa *De Rerum Natura*, Titus Lucretius Carus, 583–1175. Oxford: Oxford University Press.

— 1950b. "Prolegomena". Teoksessa *De Rerum Natura*, Titus Lucretius Carus, 1–171. Oxford: Oxford University Press.

— 1986. "The mind of Lucretius". Teoksessa *Probleme der Lukrezforschung*, toimittanut Carl Joachim Classen, 3–16. Hildesheim, Zürich ja New York: Georg Olms Verlag.

Beard, Mary ja Michael Crawford. 1985. *Rome in the Late Republic: Problems and Interpretations*. London: Duckworth.

Benfield, G. E. ja R. C. Reeves. 1967. *Selections from Lucretius*. Oxford: Oxford University Press.

Boyancé, Pierre. 1963. *Lucrèce et l'épicurisme*. Paris: Presses universitaires de France.

Bremer, Jan Maarten, Theo P. J van den Hout ja Ruud Peters (toim.). 1994. *Hidden Futures. Death and Immortality in Ancient Egypt, Anatolia, the Classical, Biblical and Arabic-Islamic World*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bremmer, Jan. 1994. "The Soul, Death, and the Afterlife in Early and Classical Greece". Teoksessa *Hidden Futures. Death and Immortality in Ancient Egypt, Anatolia, the Classical, Biblical and Arabic-Islamic World*, toimittaneet Jan Maarten Bremer, Theo van den Hout ja Ruud Peters, 91–106. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Brunschwig, Jacques ja David Sedley. 2003. "Hellenistic philosophy". Teoksessa *The Cambridge Companion to Greek and Roman philosophy*, toimittanut David Sedley, 151–183. Cambridge: Cambridge University Press.

Clark, William. 1998. *Kuoleman toiset kasvot*. Kääntänyt Tiina Onttonen. Helsinki: Art House.

Demokritos ja Epikuros. 2006. *Riippumaton nautinto*. Kääntäneet Arto Kivimäki, Tua Korhonen ja Sampo Vesterinen. Helsinki: Tammi.

Deng, Natalja. 2016. "Response to 'Fear of death and the symmetry argument'". *Manuscrito* 39, No. 4. 297–304.

- Di Mariano, Ulla. 2010. "Historiankirjoittajien fragmentit filologisen tutkimuksen lähteenä". Teoksessa *Philologia classica. Lähteitä, lähestymistapoja ja metodeja*, toimittaneet Tiina Hiekkalinna ja Minna Seppänen, 127–141. Turku: Klassilliset kielet ja antiikin kulttuuri, Turun yliopisto.
- Epikuros. 2006. "Epikuroksen kirje Menoikeukselle". Teoksessa *Riippumaton nautinto*, Demokritos ja Epikuros, kääntäneet Arto Kivimäki, Tua Korhonen ja Sampo Vesterinen, 57–67. Helsinki: Tammi.
- Fantham, Elaine. 2004. "Literature in the Roman Republic". Teoksessa *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, toimittanut Harriet I. Flower, 271–293. Cambridge: Cambridge University Press.
- Furer, Patricia, John Walker ja Murray Stein. 2007. *Treating Health Anxiety and Fear of Death: A Practitioner's Guide*. New York: Springer.
- Gale, Monica. 2007. "Lucretius and previous poetic traditions". Teoksessa *The Cambridge Companion to Lucretius*, toimittaneet Stuart Gillespie ja Philip Hardie, 59–75. Cambridge: Cambridge University Press.
- Illyés, Gyula. 1979. *Kharonin lautalla*. Kääntänyt Olavi Metsistö. Porvoo, Helsinki ja Juva: WSOY.
- Kenney, Edward. 1971. "Introduction". Teoksessa *De Rerum Natura: Book III*, Titus Lucretius Carus, 1–36. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2007. "Lucretian texture: style, metre and rhetoric in the *De rerum natura*". Teoksessa *The Cambridge Companion to Lucretius*, toimittaneet Stuart Gillespie ja Philip Hardie, 92–110. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiiskinen, Terhi ja Sami Pihlström (toim.). 2002. *Kuoleman filosofia*. Helsinki: Helsingin yliopisto, filosofian laitos.
- Konstan, David. 2016. "Understanding Grief in Greece and Rome". *Classical World*, 110, No. 1: 3–30.
- Luper, Steven. 2019. "Death". Teoksessa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), toimittanut Edward N. Zalta. Katsottu 25. 11. 2019. <https://plato.stanford.edu/entries/death/>.
- Mallock, W. H. 1900. *Lucretius on Life and Death*. London: Adam and Charles Black.
- Milosevic, Irena. 2015. "Thanatophobia (Fear of Death)". Teoksessa *Phobias: The Psychology of Irrational Fear*, toimittaneet Irena Milosevic ja Randi E. McCabe, 371–373. Santa Barbara, California: Greenwood.
- Minyard, John Douglas. 1985. *Lucretius and the Late Republic*. Leiden: E. J. Brill.

Nagel, Thomas. 1979. *Mortal Questions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nussbaum, Martha. 1989. "Mortal Immortals: Lucretius on Death and the Voice of Nature". *Philosophy and Phenomenological Research* 50, No 2: 303–351.

Olberding, Amy. 2005. "'The Feel of Not to Feel It': Lucretius' Remedy for Death Anxiety". *Philosophy and Literature* 29, No. 1: 114–129.

Pöysä, Jyrki. 2015. *Lähiluvun tieto: näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Vantaa: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Rantanen, Rosa ja Juha Räikkä. 2014. "Kuoleman filosofia". *LOGOS - ensyklopedia*. Katsottu 25.11.2019. <http://filosofia.fi/node/5948>.

Rawson, Elizabeth. 1985. *Intellectual Life in the Late Roman Republic*. London: Duckworth.

Rider, Benjamin. 2014. "Epicurus on the Fear of Death and the Relative Value of Lives". *Apeiron* 47, No. 4: 461–484.

Rosenbaum, Stephen E. 1989. "The Symmetry Argument: Lucretius Against the Fear of Death". *Philosophy and Phenomenological Research*, 50, No. 2: 353–373.

Schiesaro, Alessandro. 2007. "Lucretius and Roman Politics and History". Teoksessa *The Cambridge Companion to Lucretius*, toimittaneet Stuart Gillespie ja Philip Hardie, 41–58. Cambridge: Cambridge University Press.

Schrijvers, P. H. 1970. *Lucrece*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

Sedley, David. 2018. "Lucretius". Teoksessa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), toimittanut Edward N. Zalta. Katsottu 22. 8. 2019. <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/lucretius/>.

Segal, Charles. 1990. *Lucretius on Death and Anxiety: Poetry and Philosophy in DE RERUM NATURA*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

— 1989. "Poetic Immortality and the Fear of Death: The Second Proem of the *De Rerum Natura*". *Harvard Studies in Classical Philology* 92: 193–212.

The Order of the Good Death. 2019. "Death Positive". Katsottu 26. 11. 2019. <http://www.orderofthegooddeath.com/death-positive>.

Thesleff, Holger ja Juha Sihvola. 1994. *Antiikin filosofia ja aatemaailma*. Porvoo/Helsinki/Juva: WSOY.

Titus Lucretius Carus. 1950. *De Rerum Natura*. Toimittanut ja kääntänyt Cyril Bailey. Oxford: Oxford University Press.

— 1971. *De Rerum Natura: Book III*. Toimittanut Edward J. Kenney. Cambridge: Cambridge University Press.

— 1965. *Maailmankaikkeudesta*. Kääntänyt Paavo Numminen. Porvoo/Helsinki: WSOY.

Von Ungern-Sternberg, Jürgen. 2004. "The Crisis of the Republic". Kääntänyt Harriet I. Flower. Teoksessa *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, toimittanut Harriet I. Flower, 31–65. Cambridge: Cambridge University Press.

Warren, James. 2004. *Facing Death: Epicurus and His Critics*. Oxford: Oxford University Press.

— 2007. "Lucretius and Greek Philosophy". Teoksessa *The Cambridge Companion to Lucretius*, toimittaneet Stuart Gillespie ja Philip Hardie, 19–32. Cambridge: Cambridge University Press.

— 2001. "Lucretius, Symmetry Arguments, and Fearing Death". *Phronesis* 46, No. 4: 466–491.

Wormell, D. E. W. 1986. "Lucretius: The Personality of the Poet". Teoksessa *Probleme der Lukrezforschung*, toimittanut Carl Joachim Classen, 17–28. Hildesheim, Zürich ja New York: Georg Olms Verlag.

Abstract: The fear of death according to Lucretius and modern times

The aim of this article is to clarify how the Roman philosopher and poet Titus Lucretius Carus viewed the fear of death in book three of his work *De rerum natura*, while also considering his view from a broader perspective. Additionally, connections between this view and modern views and phenomena regarding the fear of death are discussed.

The view offered by Lucretius is significant because he treats the fear of death thoroughly, with clear examples, and at an early period of Western culture. According to him, the fear of death is related to greed, ambition, envy, and fear of the Underworld that can be compared to children's fear of the dark. For Lucretius, the Underworld seems to represent the general view of his era about otherworldliness. Lucretius presents his view, which is based on Epicureanism, so that the fear of death could be defeated: fear of death that disturbs human life is irrational and groundless, since humans are composed of material atoms and death dissolves the atomic composition of a living body, thus ending the functions of the body and consciousness. Therefore, there is no afterlife and people do not need to fear death.

This article is a qualitative and interpretative analysis, and the methods used for it are argumentation analysis, close reading, conceptual analysis, and contextualization. The results are as follows: firstly, Lucretius' view on the fear of death turns out to be extensive, covering the subject diversely. Secondly, studying the connection between Lucretius' view and modern views reveals interesting links with psychology and sociological studies, and with the ideas promoted by the death positive movement.